

PE $\frac{A}{203}$

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS 1909

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJANNE

TOIMEKOND: J. JÕGEVER, M. KAMPMANN,
B. LINDE, J. LUIGA, W. REIMAN,
J. TÕNISSON

~~B 6397~~

1909,

NELJAS AASTAKÄIK

TRÜKITUD „POSTIMEHE“ TRÜKIKOJAS — TARTUS 1909

Häälikute peenendus ja kolm pikkuse järku.

K. Preisberg.

(Kõne, peetud Eesti Kirjanduse Seltsi koosolekul 3. jaanuaril 1909. aastal).

Auustatud koosolijad!

Tuletan teile natukene lapsepõlve ammu ununenud aegasid meele. Kui kirjatarkus meie juures algust sai, siis oli raskustega võidelda. Kõikide juures ei lähe õppimine mitte nagu lennates ehk hüpates, vaid kaugelt suurema hulga juures läheb asi pikkamisi, samm sammult. Kujutagem enestele nüüd ette üht tõsiste raskustega võitlejat last, kellel lugema ja kirjutama õppimise esimesed sammud käsil on ja ei mitte vana kõlbmata veerimise abil, vaid kõige uuema õpeviisi järel. Laps on praegu sõna *tall* kokku hääletanud ja ta on oma teada niisamasuguses olekus, kui Kolumbus pärast Amerika ülesleidmist.

Kes tahaks küll seda rõõmu rikkuda? Aga siiski rikutakse. Seal seisab teises kohas seesama sõna, just neistsamadest tähtedest koos. See peaks siis tingimata jälle *tall* kõlama. Aga seal üteldakse temale: mitte *tall* vaid loe *tajll*. Kui laps pealiskaudsuse poole kaldub, siis on see temale üks kama puhas, aga kui ta tublima loomuga on, siis jääb ta kahtlema. Mis teha? Tähed näitavad *tall* aga vanem käsib *tajll* lugeda. Ei ole küll selle kohta kahtlust, kuidas asi lõpeb. Vanema õigestikirjutamise formalismus saab võidu ja lapse tõe-tundmine ja loogika peab taganema. Siin ei ole siis mitte vanema suurem teadmine lapse eksitust parandamas, vaid vanema eksiteadus on lapse ärkavale loogikale valusat hoopki andmas — sest et meie ilusal ja heal kirjaviisil nõnda ütelda vana, halb auk sees on.

Ehk teeme kirjutamise proovi. Laps teab, kuidas tähti *u, i, s, v* kirjutatakse. Ka mõnda lühikest sõna mõistab ta nendest kokku seada, nagu näituseks *sui, isu, viss!* jne. Aga

nüüd kirjuta selle pika ja peenikese loomakese nime, keda, näituseks, pärast vihma maa peal palju näha on. Ma vean kihla selle peale, et iga laps, kui teda ei eksitata, *uiss* kirjutab.

Nüüd järgneb muidugi suur vea parandamine ja tõrelemine lapse arvatava rumaluse pärast.

Niisugustel juhtumistel lugema ja kirjutama õppimise juures on lapse loogika lõng katkenud ja järele ei jää muud kui masinlik käsutäitmine ja meelespidamine. Varsti harjub laps sellega küll väga toredaste, aga et see ta vaimu edene-misele kasulik oleks, seda ei saa küll keegi õigusega tõendada.

Vaatame ka veel teisele poole. Igas eestikeele grammatikas seisab oma paragrahv häälikute kolmesugusest pikkusest. Aga kirjas näeb õppija ainult kaht pikkust: üksikult kirjutatud täht ja kahekordselt kirjutatud täht. Ainult grammatika näitustes ja paaris aabitsa paragrahvis näeb õppija, et tähti kolmesuguse pikkuse vahetegemiseks mõnikord ka paksemalt trükitakse. Seda abinõuu õppija aga tegelikult kirjas harjutada ei saa ja õigestikirjutamise õpetus seda ka ei nõua.

Mis kasu on aga niisugusest korra pealiskaudu näitamisest ilma tegeliku harjutamiseta ja tarvitamiseta? Kas selle läbi saavad isiklikud vead ja hooletused rääkimises ja murdelised lahutused selles asjas parandatud ja silutud? Kolmesuguse pikkuse vahe on Eesti keeles üks tähtis abinõuu, mille abil sõnu muudetakse, luuakse ja teine teisest lahutatakse, just nagu häälikute juurepanemise, mahajätmise ja muutmise läbi. Mõju on neil ühesugune. Kui siis üks tähtis on, siis peab ka teine tähtis olema. Seda tähtist keele abinõuu ehk tööriista tarvitatakse üleüldiselt terve rahva poolt, ehk küll kirjaviisi võimetuse mõjul natukene korratumalt ja hooletumalt. Aga need paar aabitsa paragrahvi ja mõned grammatika näitused ei või selles asjas küll kuigi palju abi saata. See on umbes nii, nagu näidetaks meile mingit tööriista eemalt, aga ära sa seda katsuma ega pruukima hakka. Jah eemalt-nägemise läbi küll keegi üht tööriista tarvitama ja tööd tegema ei õpi, vaid võimalust tegelikult tarvitada ja harjutada peab olema. Häälikute pikkuste täielik ülestähendamine kirjas ei teeks aga meie keelt ja kirja mitte raskemaks, vaid kergemaks, selgemaks ja rikkamaks. See oleks just vastandiks keeleliste korratustele ja hooletustele.

*

Kirjaviisi revideerimine ja parandamine on meil käsil. Kirjaviisi komisjon on töötamas, sellekohaseid koosolekuid peetakse ja kokkuleppimisi sobitakse. Seal on küll asja tähele panna, kas kõik konarad silutud ja kõik küljed valgustatud saavad. Aga asja käiku vaadates peab küll natukene kartlik olema,

sest, nagu näha, leiavad need küsimused küllalt selgitamist, kus mitmesugused voolud ja murrakud teine teisega võitlevad, aga mitte need, millesse praegune kirjaviis valguse kiirtki ei saada.

Aga mulle vastatakse: „Ei ole võimalik ja tarvilik põhjalikka muudatusi ja uuendusi ette võtta.“ Seda pole meil aga ka tarviski. Meie saame vana põhja peal oma kirjaviisi hoonet küllalt täiendada. Alust võime võrdlemisi päris heaks tunnistada. Aga hea aluse pärast ei tohi täiendamise ja parandamise tööd hooletusesse jätta.

Teiseks vastatakse mulle: „Kirjaviisi korraldamises ei pea mitte foneetikaline peensus juhtmõtteks olema, vaid praktilik tarvitus.“ See on väga õige põhjusemõte, aga kui ma ei eksi, tahetakse temast ekslikult aru saada. Foneetikalikud peensused on niisugused asjad, millel grammatikaliku muutmise ja vahetegemise mõju ei ole. Aga häälikute peenendusega ja pikkuse vahedega on hoopis teine lugu. Need on praktilikult tähtsad ja tarvilikud keele elemendid ja nende kõrvale tõrjumine ja mahasalgamine on kirjaviisile suureks puuduseks arvata.

Kolmandamaks vastatakse mulle: „Teaduses on sarnastel „fonetilistel peensustel (?)“ oma kindlad üleilmliselt tuttavad ja tarvitataavad märgid, mida tarvilikul korral teaduslikes töödes ja uurimistes tarvitada võib“. Mispärast need märgid aga teaduse tahakambri peavad jääma ja ka tööpoolest on jäänud, kuna ometi tarvitus ja nõudmine nende järel elav on ja mis lugu on nende olemas-olemisega ja kõlbusega? Väikene ringvaade sellel teaduse põllul toob meile natukene selgust.

Üks väga tähtis ja põhjanev töö sellel põllul on Lepsiusu „Standard Alphabet“ (loe: Steendrt Alfabeet). See ei taha midagi vähemat, kui kõigi ilma keeltele, suurtele ja väikestele, haritutele ja metsikutele, ühist tähestikku anda, millel Ladina tähestik põhjuseks on. Neid häälikuid, mida Ladina tähestikus ei ole — ja neid on suures ilmas õige palju — püüab ta tähtede muudatuste ja lisamärgikeste abil, nende sarnadust ja sugulust teistega tähele pannes, nähtavale tuua. Tahtmine ja eesmärk on Lepsiusel vististi hea olnud, aga üleilmne korraldus ja seisukoht ei aita üksi mitte. Seda tööd peab kahest otsast peale hakkama. Üks ots on üleilmlik korraldus, mida Lepsius on alustanud. Selle poolest oleme meie juba ka üsna head lapsed, sest et ikka enam ja enam Ladina tähestikku ka trükis tarvitama hakkame. Teine ots on meie ja iga üksiku keele ja kirjaviisi praegune seisukoht, arenemise käik ja praktilik tarvitus ja võimalus. Meile on esimeses reas tähtis, et oma kirja käesolevaid abinõusid korraldame ja täiendame ja

oma keeletundmist ja keele iseäraldusi tarvitame ja harime. Kui meie aga Lepsiuse abi tarvitame, siis peame enne ka hoolega vaatama, kas see ehk teine abinõuu meile ka passib. Lepsius ei ole, nagu näib, Eesti keelt ja selle iseäraldusi tundnudki. Sellepärast peab meil võimalus olema üksikutes asjades ilma Lepsiuse nõuandmiseta tallitada. Kui meie kõigis asjus viibimata Lepsiuse järelkäijaks tahaksime hakata, siis peaksime, näituseks tähe *õ* ära kaotama ja selle asemele *i* ühe väikese konksuga tarvitusele võtma ja veel mõnda muud. Niisuguste muudatustega on ikka veel aega.

*

Mis on Lepsiuse nõuu häälikute peenenduse ülestähendamise asjas? Otsekohest vastust Eesti keele kohta Lepsiuse enese käest meie ei saagi, sest tema juba nimetatud raamatus, kus väga palju keeli uurimise alla on võetud, isegi, näituseks Mordva ja Liivi keeled, puudub Eesti keel. Aga võrdluse abil on Viedemann otsusele jõudnud, et Lepsiuse põhjuse mõtte järel tuleb Eesti keele umbhäälikute peenendust ühe kommaga umbhäälikute taga ehk peal üles tähendada (*l', s', d', h', t', n'*). Miks on aga see abinõuu teaduse tahakambri varjule jäänud? Koguni grammatikate kirjutajad Hermann ja Jõgever pole teda oma grammatika näitusteski tarvitanud, vaid on teist abinõuu pruukinud. Põhjuseid on siin vististe mitu. Esiteks teeb trükkimine suurt raskust. Teiseks on see märk juba elavates keeltes mitmeks teiseks otstarbeks tarvitata, nagu apostrofiks rõhumärgiks ja pikkusemärgiks. Kolmandamaks on ta ka kohase nimeta. Kuna ometigi grammatika meistrid siinjuures häälikust *i* ehk *j* räägivad, siis oleks tingimata mõnel sellenimelisel tähel siin õige ülesanne. Neljandamaks ei ole Lepsius Viedemannist määratud koht Eesti keeles mitte õige. Teiste keeltega võib osalt teine lugu olla. Selleks võrreldgem üht Vene ja üht Eestikeele sõna, mille kirjutamine Lepsius-Viedemanni metoode järel ühte läheb, nimelt Vene *mat'* (мать) ja Eesti *mat't* Vene keele *t* järel on selge õhkhääli (spirant) kuulda, aga Eesti keele *t* järel mitte. Aga *t* ees on Eesti keeles üks väga lühikene *i*. Selle *i* olemist grammatikate meistrid ka ei salgagi, ainult nad ütlevad ta olla peidus. Ei ole peidus, vaid ta on ainult väga vilbas. Siia juure tuleb ka veel see, et kirjamehed sõnu enestele mitte ainult kui häälikute kogusid ette ei kujuta, vaid ka kui nähtavaid tähtede ridasid. Meie nähtavates sõnakujudes ei ole neis kohtades *i*-d mitte, sellepärast üteldakse, *i* olla peidus. Sellel mõjul tekki ka see komme, et mõned meie kirjamehed selles tükis enam rahva keelt, mis ometi tervele rahvale omane on, ei räägi, vaid rahva keele

kallal nõnda ütelda natukene Prokrustese tööd teevad. Näituseks, ei ütle mõned enam „*ojsima, õjnn, ujss* (peenendatult)“ vaid „*otsima, õnn, uss* (peenendamata)“. Need kirjamehed on aga vistist eksiteel.

Et meil siin tõepoolest ühe i-häälikuga tegemist on, näitab asjalugu, et kirjatarkus siin oma põhjusemõttelikkude i mahaalgamist ei ole suutnud täiesti läbi viia. Mõnes häälsõnas nagu „*uih! aih! wõih!*“ on i sisse lipsanud. (Võrdle uih! ja uss (ujss)).

Olgu veel paar tunnistajat minu arvamise tõenduseks ette toodud. Masing paigutas peenenduse ülestähendamiseks ühe punkti peenendatud tähe ette (mitte peale ehk taha). A. Grenzstein, ehk ta küll Lepsius-Viedemanni abinõuu tundis, tegi selle vastu oma kooli lugemise raamatu teises jaos katset paaris sõnas komma peenendatud tähe ette paigutada (*hi'nt ku'll*).

Sellest kõigest järgneb, et Lepsiusu abinõuu Eesti keelele mitte kohane ei ole, sest ta annab ühele märgile aset teise hääliku taga, kuna ta tõepoolest selle ees peaks seisma.

Selle poolt, et nõndanimetatud peenendatud umbhäälikute ette täht j paigutada tuleb, räägivad järgmised põhjused:

1) Foneetikalikult on see väga õige, ja foneetikalik tõde ja otstarbekohasus peaks ikka tähtsat osa mängima.

2) Meil ei ole siis tarvis ei kirjas ega trükiis uue märgi ehk uute tähtede tarvitamist pruugile võtta, vaid vana tähestikuga saame selles tükis täieste läbi.

3) Selle uuenduse läbi ei või mingit segadust ega eksitust ette tulla ja asi on igaühele ilma seletamata selge.

Ma tarvitasin siin ütlust „nõndanimetatud peenendatud umbhäälikud“ mitte selles mõttes, et peenendust ehk ei olegi, vaid et see üks kõrvaline asi on, aga peaasi on eelkäiv lühikene *i*, mis järgneva umbhääliku peale peenendavalt mõjub nagu iga teine *i*. Aga teine asi on hääliku h-ga. Temas on mõnikord sisemine peenendus ilma eelkäiva lühikese *i*-ta olemas. Siin ei või siis ka mitte tähte *j* tema ette paigutada, vaid tema taha. Nii tuleks siis kirjutada: *õõwahjt*, aga mitte *õõwajht*. Seda peenendust Viedemann ei tunnegi.

Peenendatud häälikutega sõnade kirjutamine oleks siis järgmine:

1) Tajll, kojtt, ujss, ajrm (aga armi), najrr (aga narri), kajst, noojt (aga noodi), saajn (saani), kuujl (kuuli) jne.

2) Öõwahjt, tahjt, tähjt, lehjt, juhjt, rähjn.

Peenendatud häälikutega sõnade ja nende muutmise kohta on üht asjatundjatest kokkuseatud nimekirja tarvis.

Võiks nüüd ka veel ringi vaadata teiste abinõude peale, millega häälikute peenendust üles tähendatakse ehk seda teha soovitakse.

1) Dr. Hermann on oma grammatika näitustes Ladina tähti Gooti tähestikku ja Jõgever ümberpöörnud Gooti tähti Ladina tähestikku võtnud. See abinõuu võis ainult häda pärast korra tarvitatud saada, aga suuremat eluõigust temal ei ole.

2) T. Riomar soovitab ühe punkti tarvitamist peenendatud tähe peal. See teeb trükkimises suurt raskust ja tähtede *l*, *d*, *t* ja *h* peal ei ole punktil enam ruumigi ehk ridade vahed peavad märksa laiendatud saama. Aga tähe *n* peal on punktil Lepsiuse plaani järel (see on üleilmliselt tuttavas teaduses) kurgu *n* ülestähendamise otstarbe (näit. sõnas *ang*).

Võõraste keelte kohta on ütelda, et kus iganes häälikute peenendust leidub, see ka kirjas ilmsile tuleb. Mitte kuskil ei jää kahtlaseks, kas peenendust on või mitte. Olgu mõni abinõuu siin ka nimetatud.

1) Vene keele мягкій знакъ ъ on ju kõigile tuttav.

2) Läti keeles on kaks abinõuu tarvitusel. Üks on see, et tähtedel kriips läbi on. Seda abinõuu ei või kuidagi heaks kiita. Teine abinõuu on, et peenendatud tähtede järel täht *j* pannakse. Seda abinõuu on ka Eesti keelele soovitatud. See on küll kõlblik täht, aga mitte õige koht.

3) Ungaria keeles on peenenduse ülestähendamiseks kaunis ruumikas täht *y* tarvitav, aga ka vale koha peal peenendatud umbhääliku taga.

4) Prantsuse keeles tähendatakse *n* peenendust ja Italia keeles *l* ja *r* peenendust selle läbi, et nendele täht *g* ette pannakse. Siin on siis vähemalt õige koht leitud.

*

Kui kolme pikkuse järgu ülestähendamise kohta tõendatakse, et selleks üleilmliselt tuttavad ja tarvitavad abinõuud olla, siis on see eksitus. Väljaspool Eesti keelt ei tunti kolme häälikute pikkust. Kui veel mõnes teises keeles seda peaks leida olema, siis on see teadusele veel tundmata ja uurimata. Ainult kaht grammatikalikult tähtsat pikkuse järku tunneb teadus väljaspool Eesti keelt.

Missuguseid abinõuusid on meil selles asjas juba katsutud ?

1) Grammatikate ja aabitsate kirjutajad on kolmandama pikkuse tarvis paksemat trükki tarvitanud, aga ainult näitustes. Selle abinõuu nõrkus on nii paksult silma paistev, et sellest pikemat juttu ei maksa teha.

2) Dr. Veske on oma „Healte õpetuses“ tähtede peal kriipsu (-) ja rasket rõhku (^) aga mitmet moodi tarvitanud.

Need raskendavad aga väga trükkimist ja kirjutamist. Pealegi on ta oma plaani lõpulikult väljatöötamise pooleli jätnud. Küll temal selleks ka põhjust oli.

3) T. Riomar soovitab, kui ma ei eksi, järgmist abinõuu: Tähtedele antagu esimese ehk teise järgu ülestähendamiseks isesugune kuju, aga kolmandama järgu tarvis jääb nagu nüüdki tähe kahekordne kirjutamine. See sünniks siis umbes *b, d, g* ja *p, t, k* eeskujul. Meie tähestikku tuleks selle läbi tervelt 14 tähte juure. Seega saaksime 35 tähelise tähestiku. Aga veel põhjalikumat uuendust soovitatakse: tähtede kahekordselt kirjutamine jäägu täieste maha, aga selle asemel olgu iga pikuse astme jaoks isesugune täht. Selle läbi tõuseks tähtede arv kuuekümne ligi. Mis trükkijad küll selle kohta arvavad, ja pealegi veel nõrgavõitu kirjamehed ja lugejad. Ega muud, kui jätku lugemine ja kirjutamine, see tülikas toimetus ja tähtis kultura töö, täieste kõrvale. Kirjutamise, trükkimise ja lugemise raskenemise kõrvas oleks aga ka üks tähtis põhjusemõttelik küsimine kaalu peal. Teaduse põhjusemõtte järel ei muudeta tähe kuju ilmaski pikenduse ehk lühenduse otstarbeks, vaid ainult häälikute värvi ja iseäralduste ülestähendamiseks. Pikuse ülestähendamiseks olgu lisamärgid (Lepsius ja Viedemann tarvitavad kriipsu tähtede peal). Teadusele on see põhjusemõte väga tähtis ja kasulik, aga niisamuti ka tegelikule kirjatarkusele. See hoiab tähtede arvu ilmaaegu ja üleliia kasvamise eest. Selles tükis on teadus vististe õigel teel. Kui teadus ja tegelik tarvitus mõlemad ühele poole sihivad, siis ei maksa meil küll teisale püüda.

Viimaks lubatagu veel üht abinõuu ette tuua, mis minul nimelt meeles mõlgub.

Et märgid tähtede peal trükkimises ja kirjutamises hirmus suurt tüli teevad, kas ei võiks siis selle asemel üht väikest, ilusat, vähe ruumi tarvitavat märgikest siin ja seal tähtede vahele paigutada? Seisukoha ja trükiladumise poolest võtaksime eeskujuga silpide lahutamise märgist (= ehk -). Kuju võiks temal ümar-gune olla, sest et see kirjas kõige kergem teha ja ka ilu nõudmist kõige enam täidab. Selle märgiga tähendatagu teist järku. Teise järgu tähtede kahekordselt kirjutamine jäägu siis maha, aga igale poole, kus teine järk on, pandagu see märgikene, väljaarvatud *p, t, k*, kus seda tarvis ei ole. Esimese ja kolmandama järgu kirjutamine jääb vana moodi.

Näitused teise järgu kirjutamiseks:

Ra·mat, mu·da, sa·da, ri·gi, ke·da, kal·as,
sam·as, kin·as, kol·me, ar·mu, kas·ta, os·ta,
kau·a, tei·se, toi·da, jne.

Selle uuenduse kasuks oleks järgmist ütelda :

1) Uuenduse mõju on üsna täielik, nii et selle poolest midagi enam soovida ei jää.

2) Trükkimiseks pole muud tarvis, kui üks ainukene väikene märgikene juure muretseda.

3) Ruumi kaotamist kirjas ja trükis ei ole.

4) Lepsiusse mõttes on selle märgi koht küll uudis, aga ei milgil kombel teaduse põhjusemõtte vastu. Märk ise on teises kohas, nimelt tähtede peal ja all, muudeks otstarbeteks tarvitatud. Lepsius tarvitab teda tähtede all häälikute iseloomu muutmise otstarbeks, Rootsi keel tarvitab teda mõnikord tähe *a* peal selle *o* poole kalduva kõla ülestähendamiseks jne.

5) Tegelikult toob see uuendus nii vähe uutist, et temaga harjumine hoopis vähe tüli teeb. Tarvis ainult teada, et uus märk teatavas kohas tähe pikendust tähendab, ja igaüks loeb kirja ilma takistamata, tundku ta teaduslikult teise ja kolmandama pikkuse vahet või mitte.

Vastaselt poolt on üteldud : see märk rikub tähtede ilusat, ühtlast rida ja seega ilunõudmist. Selle peale vastan ma : siis peaks iga silpide lahutamise märk, iga apostrof, iga kirja vahemärk ja iga tühi vahe sõnade vahel seda veel enam tegema. Aga neid sallime meie, sest neid on meil tarvis. Tarvitusele ja otstarbe täitmisele peab ka siin esimene õigus antama, küll meie sellest siis ka ilu näeme. Päril ühtlane täherida ei ole aga sugugi ilunõudmise ja selgeste silma paistmise poolest soovitav.

*

Meie ajal käib nõudmine praktiliste asjade järel ja seda täie õigusega. Sellepärast saab ehk mõni veel küsima : Mis suuremat kasu sest uuendusest ikka tuleb? Õppinud kirja-meestel läheb ju lugemine ja kirjutamine nii libedaste ja masinlikult, et kirjaviis enam mingit rolli ei mängi. Näitab veel pealegi, et uuenduse maksmapanemine ja harjutamine ilmaaegu vaeva ja aega kulutab.

Tõsi küll! õppinud kirjameestel võiks kas minu pärast vana Stahli aegne kirjaviis tarvitusel olla, ilma et nemad isiklikult selle puudusi tunnekski. Tarvis aga koolis õigestkirjutus selgeks õppida ja takistust ja raskust ei ole enam olemas. — Aga need musttuhat õigestkirjutuse tundi koolis ja lapse vaimu surmamine mõistusetu pähätuupimise ja masinliku käsutäitmisega? See on — ma ei ütle, et meil just nüüd juba musttuhat õigestkirjutuse tundi tarvis läheb, vaid tulevikus kui meie nii umbes Inglise ja Prantsuse kirjaviisi seisukorrale oleme jõudnud. Kas see tegelikusse elusse ei mõju. — Aga lastele peaks lugema

ja kirjutama õppimine nii lihtsaks ja armsaks tehtama kui võimalik. Selleks on aga tarvis, et keel ja kiri üks oleks, et meie mitte teistviisi ei räägi kui meie kirjutame ja teistviisi ei kirjuta kui meie räägime. Kui meie võimalikult sellele eesmärgile läheneme, siis on esimene kasu sellest meie lastel.

Teine väga raskelt kaaluv kasu on järgmine: Kui keel ja kiri teineteist võimalikult püüavad katta, siis omandab keel omale väga selge ja kindla kuju, sest isiklised, võõramõjulised ja murdelised vankumised ja lahutused saavad vaol hoitud ja silutud. Vastasel korral on aga ka päris Paabeli keelegeadus võimalik. Kui kiri elava keele nõudmisi mitte tähele ei pane, siis saab elav keel kirjatarkuse ajaloolisi seadusi seda vähem tähele panema. Vastastikku teine teisest äravõrdumine on selle tagajärg, ja kuhu see viib, seda näeme mõne uuema aja suure kultura rahva nagu inglaste ja prantslaste juures. Nad kirjutavad hunt ja loevad karu. Suured kultura rahvad kannatavad seda esiotsa välja, muidugi musttuhat õigestikirjutamise tundide abil, aga vanad Rooma ja Kreeka keeled ei ole seda mitte välja kannatanud. Meie kui väikese rahva kohta, kes ka keele poolest võõraste väga rohke ja kahtlase mõju all oleme, oleks kindel, et meil ainult siis tuleviku lootust võib olla, kui meie kirjaviisi üks heaste valmistatud ja teritatud tööriist on. Praegu on ta paaris asjas täieste tõmp.

Kolmas kasu: Tahame meie võõraste halba mõju meie keele peale vähendada, siis peame neile võimalust andma meie keelt õieti selgeks õppida. Praegu on see kirjaviisi võimetuse pärast peaaegu võimata. Uuenduse läbi saaks see alles võimalikuks.

Neljas kasu: Kõik raamatu lugejad ei ole meistrid. Suurem hulk on neid, kes tubliste sellejuures peavad vaeva nägema ja keda iga komistamise kivi kraavi viskab. Aga ka osavale lugejale võib mõnikord kirjaviisi kõnesolevate puuduste pärast äpardus juhtuda. Selles asjas oleks siis tulevikus parandust loota.

Viies kasu: On räägitud palju Eesti keele murrete uurimisest ja sellest, et murded võivad kirjakeelt palju rikastada. Aga kuidas meie neid uurime, kui meie neid täpi pealt ei või paberisse panna? Et meil igas murdes häälikute kolmesuguse pikkusega ja peenendusega tegemist on, siis on meie praegune kirjaviisi murrete ülestähendamiseks võimetu ja laseb ainult poolikut tööd teha.

Lõpuks veel üks pilk ajaloosse. Kõige suurem uuendus, mis meie kirjaviisis on ette võetud, oli üleminek Saksa kirjaviisist Soome kirjaviisi peale. See oli nõnda ütelda põhjalik uuendus. See andis aga meie kirjaviisile sündsä aluse. Nii-

palju kui Soome keel Eesti keelele ligem on kui Saksa keel, niipalju on ka Soome kirjaviis kohasem Eesti keelele kui Saksa oma. Aga sellegi pärast, nii kui Soome keel veel Eesti keel ei ole, nii ei ole ka Soome kirjaviis veel täieste Eesti keelele kohane. Mõne tähe poolest on küll ka juba Eesti keele kasuks muudatusi tehtud, aga nagu meie nägime on veel puudusi. Kas peame poole tee peale seisma jääma. Kui põhjalikku ja suurt muudatust 50 aasta eest suudeti läbi viia, miks ei peaks meie nüüd seda väikest sammu Soome kirjaviisist täielikku Eesti kirjaviisisse suutma astuda. Selleks pole meil, kui ma oma ettepanekuid tohin nimetada, muud tarvis kui 1) üht vana tuttavat tähte seal pruukima hakata, kus ta seni päris ülekohtusel viisil on puudunud ja 2) üht uut märgikest seal pruugile võtta, kus ta praktilikult ja teaduslikult väga kasulik on. Need uuendused ei teeks asjatundjatele nimetamiseväärt raskust, aga asjatundmatadel ei oleks mingit segadust karta.

Toimetuse poolt. Herra Preisbergi meeletuletus, et meie kirjaviis mitte kõiki keele hääli nähtavale ei lase tulla, on omal kohal, kuid abinõuud, mida ta tahab kätte juhatada, ei leia igatahes vastuvõtmist, nagu meil Dr. Veske õigekirja uuendamise katsetest igal ühel veel meeles. Vusserdati mõni aasta keele kallal, ilma et oleks õieti viitsitud läbi lugeda, mida Veske soovitas, ja pöördi siis vanasse sadamasse tagasi, hõisates, et uuenduste üle võitu saadud ja kindel maa jälle jalge all. Meil ei oleks j-tähe tarvitamise vastu midagi ütelda, kui hra Preisberg teda tarvitamisele suudaks aidata, mida aga raske on uskuda. Uudis hra Preisbergi kirjas on see mõte, et teist järku, — ma soovitaksin parem kolmandat järku, aga see on kõrvaline asi, — iseäralise, alati ühe ja sellesama märgiga tähendataks. Preisbergi o, mis sõna pooleks jaotab ja kirja võimatu inetumaks teeb, ei kõlba igatahes, aga meie kunstnikud võiksid uue märgi luua, mis ilus välja näeks ja sõna ülellia ei moonutaks. Aga ka siis maksab ikkagi see, mis j-tähe kohta öeldud: ei võeta tarvitusele. Kui palju pahandusi on juba ea:ää ainult oma kuue sõnaga sünnitanud ja nüüd pidavat korruga uskuma, et pea kõikide sõnade kirjutamine ümber muudetak. Ahrensi kirjaviisi oli võimalik läbi viia, sest et see sel ajal umbes ainult Jannseni „Postimehe“ teha oli. Katsutagu aga nüüd kõiki ajalehti ja kirjastajaid ühe kübara alla painutada!

Jõgever.

Dr. Fr. R. Kreutzwaldi kirjad Jaan Adamsonile.

(Järg.)

Võrul, 8. Mail 1868.

Auustatud koolmeister !

Teid Teie 29. Veebruaril kirjutatud sõnumiku eest tänades, pean ühtlase andeks paluma, et vastu jälle üleliig kauaks on viibinud, ehk kül tahtmist mööda seda palju varem oleksin teinud, kui mitte väljaspoolsed kõied käsi ei oleks sõlminud. Mis Teie omast uuest koolist ilmutate, ei näita mulle palju suurem kui üks seemne iva, kelle idanemist meie veel ei mullas ega mätaste vahel ei ole katsunud: 1, kas tal ülepea idanemise rammu, 2, kas tõusnud idu kidurik, ehk 3, kas temal tõsisist eluväge sees on? Viimsel viisil üksi tohime tema kasvamist aega mööda loota, kui Jumala ilmad sedamööda on, et päikese terad ja tuul ja vihmasagarad korraliste üle saavad käima. Aga kuda meie põldudel sagedast kevadine lugu näitab, et nende varane haljendamine lume alt tõustes hiljemine ida ja põhja tuulte läbi nurja lähäb, nõnda kardan ma, siin ka kõige rohkemalt põhjatuulte puhumist, mis meie paigus paremat ei too kui külmad lääne kaare tuuled, ehk neil kül seda väge ega meeleva da ei ole, kui esimistil. Enam sest asjast täna ette-rääkida, ei arva ma mõnusaks, sest aeg üksi saab asja küpsetama! Ühte ommetegi ei tohi ma nimetamata jätta: üks mõnus vanarahva sõna ütleb — inimest ei tohi enne tõeste tunda saama, kui vakka soola temaga ühes koos oleme ära-sõõnud, — sellepärast, kes tagajärel ei taha kahetseda, ei tohi võõrast sõbra kohe uskuda, ehk tema kül lahke naeruliku näuga meie tuppä astub. —

Mul rõhub mõne nädala üks teine asi südame peal, mis-pärast Teile ammugi oleksin kirjutanud, kui nii palju mahti võinud leida. Üks, ma usun — Teie kihelkonnast voi Teie vallast sündinud noormees, nimelt Veske on mulle Leipzigi linnast Mardi kuust seie saadik kolmkorda kirjutanud ja kibedäst oma häda kaebanud, et temale kodunt poolt midagi abi ei näideta, sellepärast, miks tema Missioni koolist lahku-nud nüüd ilmliku asjade õpetusele on läinud. Kas seda noore-mehele süüks peame mõistma? — Minu arvates võiksid mõned pimedad nõnda teha, aga mõistlikumadest ei üks ainuke. Iga-mees, kes valguse poole püüab astuda, on meil auustuse väärt. Mina ei tunne Vesket ligemalt mitte, kui et nüüd kahe aasta eest Tartus Inspektor Mikwitzi herra juures temaga kogemata koko juhtusin ja mõne sõna rääkisin. Niipalju kui hiljemine

Mikwitzi ja teiste suust kuulsin, kiideti igalt poolt nooremehe virkust õpimise juures, mis läbi tema lühikese aega rutust edasi sammuinud ja mõnda tagajärel õpinud, mis tal lapse põlvel õpimata oli jäänud. — Ma kirjutasin kolme nädala eest ühe prohessori herrale Leipzigi, keda juba mõne aasta eest kirjavahendamisega tundma sain, ja palusin teda, tõteliku otsust anda: Mis ja kui suurt lootust tema arvates meie Veske peal seisab? — Saab vastus nüüd nõnda tulema, et meie noorest mehest aega mööda üks tululik liige võiks kasvada, kellest meie rahvale tulevil päivil õpetuse tuge saaks tulema, siis arvan ma, on meie kohus teda tema õpimise teel edasi aidata. Annab igamees oma jõudu mööda kas aastas ehk kuus mõned kopikad, siis kasvaksid kopikad rubladeks ja viiksid suurt abi sellele, keda meie püüame aidata, ja kes omal jõul ettevõetud asja ei jõua toimetada. Et Veske õpetajatel lootust on, noorest mehest midagi teha, näen ma juba sest, et kolm Leipzigi prohessorid Venemaa saadikule palumise kirja on saatnud, ja Veskele ülespidamist nõudnud. — Nii pea kui mina küsimise peale pikemat vastust saan, tahan Teile viibimata teada anda, kuida vastus on, ja palun Teid, siis temale omalt poolt niisamati rahakopikaid koku korjada, kuida mina siin tahan teha, ehk võime sel viisil Veskele abi saada. Ma olen tema pärast ka Kölerile kirjutanud, aga tutava sule laiskuse pärast täna päävani vastuseta jäänud. Ma ei usu kül mitte, et riigivalitsuse poolt ülemal nimetatud palumise peale abi on loota, sest et rahatallitaja ministri herra kõige säharduste küsimiste peale ühte moodi vastust annab: „Ei ole!“ — Akademikus Viedemann, kes paari nädala eest siin oli, arvas niisamuti, et sealtpoolne aitamise lootus väga nõdra jalgade peal seisab.

Kui ma ka hea meelega veel mõne sõna Teie kirja kohta pikemalt tahaksin ütelda, siiski lõpeb aeg näpude vahelt, et leheke veel täna posti peale saab, enne kui uks luku pannakse. Mis hiljemine nimetatud kooli asjast Teie silma ja kõrva juhust tulema, palun teada anda, ehk mina kül kogunist nende vaimustuse joobnusest osa ei võtta, kes arvavad Aleksandri kooliga kõik asjad auruga edespidi minema! Peab Eesti rahvast aega mööda üks haritud inimeste sugu tõusma, siis peame omad küla- ja kihelkonna-koolid parema joonele seadma, sest neist taimelabadest saab noori kasusi, mis igale poole pimedasse valgust annavad, seni kui Aleksandri kool aga sinna ja tänna üht taimekest külwab, kellest kesgi ette ei tea ütelda, kui kaugel ta oma ladva teiste heaks saab lahutama. —

Jumalaga jättes soovib Teile lahkete elu ja tervist

Kreutzvald.

Auustatud koolmeister !

Teie Jaanipäeva õhtul minu käte tulnud kirri 20 s. k. p. toob mulle sõnumid, et minu viimne Teile kirjutatud epistel teelt eksile on läinud. Nädal pärast seda kui Teile olin kirjutanud, sain ma Leipzigit vastust, kus sedamaid Teile ja mõne teiste tutavatele kirjutasin, igauhte paludes, minu välja arvatud aitamise tööle abiks astuda ja teisi selle tarbeks meelitada. Esimeseks häda kustutuseks läkitasin ma siit ühe vekslit 25 taalri peale Leipzigi, mis eest Tartu kursi järel $27\frac{1}{2}$ rubla hõb. pidin maksma. — Minu tulev aitamise plaan oli selle peale rajatud, et iga sõber ja tutav oma ümberkaudu (ilma avaliku kella helistamist!) jõudu mööda katsuks veikeid abiseltsisi jalule seada, kus iga seltsiliige kristlikus venna armastuses oma peale võtaks 5 ehk 10 kopikat igal kuul paar aastat edasi maksta, mis tõeste kellegile raskuse koormat ei teeks, ommetegi, kui andjaid kullalt saaks leitama, 8 kunni 10 rubl. kuu peale kogu võiks tuua. Täna päävani ei jooksnud enam kui kolm vastust sisse, mis järel kahes kohas asja katsetööks tahetakse etevõta, kolmas järsku ütleb: meie pool ei ole pisemat signemise lootust. Meie vana tutav ja sulelaisk K. Peeterburis ei ole sõnakest meile vastanud, nõnda kui Teil vastamine võimatumaks sellel läbi läinud, et minu plaan Teile silma ete ei tulnud. Vahe-äral sain Peeterburist sõnumid, et Leipzigi prohessoride lootus, palumise kirja läbi riigivalitsuse poolt noore mehele abi nõuda: üsna tulde läinud, ja sealt mite kopikat loota ei olla.

Herra prohessor Brockhaus, kelle käest ma otsust palusin, vastab mulle nõnda: „Teie küsimist student V. pärast võin ma enesele rõõmuks õige sügavalt vastada. Sel noorel mehel on nii iselik värskeloomus, kui seda arulde leitakse. Tema sees valitseb üks elav tungimine õpida ja neid teadmise tükisi tundma õpida, mis temal seie saadik võõraks olivad jäänud. Järsku üteldes teeb vaatamine meele ärdaks pealt nähes, mis suure vaimustamisega V. igast uuest tarkuse allikast kinni hakab, mis meie universität temale lahti teinud, ja mis hooeliku virkusega tema õpetuse tundisi kuulmas käib. Kõige minu ammeti vendade peale, kes teda ligemalt tunnevad on tema oma vaimu värskuse ja viisaka alandliku ilmumise ($?$) väga heat sissevautust teinud, nõnda et meil kõigil aga üks soovimine elab, et väljaspoolsed kinnitused (raha puudus) seda noort meest ei saaks keelama täieliku õpimise aega lühendada. Iseäranis lahkelt on herra prohessor Zarncke teda oma tiiva alla võtnud, mispärast ma Teile kirja ka temale lugeda annud, kes mind palub juure lisatud lehekest omalt poolt Teile käte tallitada.

Kas V. ükskord õpetuse tarkuses ühte iseäraliku kõrget seisupaika saab võtma, ei usalda ma praegu veel ütelda, aga veel palju vähem tohiksin ma seda võimatumaks tunnistada. Nii palju seisab aga tõeste kindel, et tema oma kodumaal väga palju head ja tulu saab tooma, ja väga kahetseda tuleks, kui tema sinna sihile puuduse pärast ei peaks jõudma. Sellepärast palun ma Teid kõigest südamest selle rohke annetega õnnistatud nooremehe eest hoolt kanda. Rahvas Teie maal saavad Teid edespidi tänama, kui Teie neid kaunid idusi püüate kosutada, mis Veske sees puhkavad.“ — Nii pikalt Brockhausi kirjast. Herra Zarncke kirjutab :

„Minu kollega, herra prohvessor Brockhaus andis mulle luba Teie kirja lugeda, mis Teie nii hea olite olnud noore Veske pärast temale kirjutada. Et Teie head soovides etevõtmised Veske tuluks mind väga soealt liigutavad, sellepärast lubage ka mulle minu arvamisi nimetatud noore mehe üle kuulutada, ja uhtlase Teid paluda, arvatut etevõtmist korrale toimetada.

„Võib sest üks aasta olla, et mina Vesket tunnen. Mul, nõnda kui mitmel teistel prohvessoridel — nimelt Brockhaus, Klack (?), Ebert, Voigt — oli tema kohe etsiotsalt väga meele järel, mis läbi meie hoolekandmine tema juhatamise pärast kohe elavaks tõusis. Tema värske, teistele osaandlik, avandatud meel, tahtmise vägi, mis teda ka silmanähtaval lootuseta seisupaigal ial arglikuks ei lasknud minna, tema iseäraline lapsepõlvel õpetamise käik, kõige ülemalt aga tema tuline janu vaimurikuse ja tarkuse rajasi kaugemale ajada, ja kindel lootus üks kord veel osavaks õpetut meheks saada : kõitsivad meid iseäralikul viisil tema külge, nõnda et meie rõõmuga tundide kaupa temaga tööolime, ja seal ka mõnda ise veel õpisime.

„Tema oli meie linna Missioni kooli antud, kus teda missionäriks pidi tehtama. Üks sügav tõmbus Jumalasõna poole, mis ühe herrnhutliku ema läbi vara tema südamesse istutatud oli, laskis teda tüki aega ses elukutsumisses rahu leida. Aga lühikese aea pärast pööras ta sealt teelt tagasi. Ükskord paljas usuvormide treimise ammet, mis seal koolis ülevalitsejaks on, pani teda kokkuma, siis tõusis aga korraga mõte elavaks, et isamaa temal ommetegi palju ligemal seisab, ja et seal osavalt välja koolitatud mehi palju enam tarvis, kus niisugused rammud suuremat suuremat õnne ja õnnistust võivad sigitada, kui paganatele võõra maa osades. Nõnda võtis ta nõuks, pärast lõpetatud koolitamise aega koeu tagasi minna ja seal oma maa rahva tuluks tööd teha.

„Sest saadik on Veske kõige suurema virkusega, omast viletsast kehusest lugu pidamata, studerinud, nimelt mitmetsugust keeletarkust, ja seal juures oma ülemat silmamärkust kodu-

maa Eestikeele peale kinnitanud. Loota võib, et tema ükskord selle keelele, nõnda kui Eestirahva vanamälestustele ja mis neisse puutub, palju head saab toimetama, sest et tema, ehk kül praegu segestest mõtlemistest veel hoopis prii ei ole, ühtepuhku väsimata edasi püüab minna, ja neid mulkusi täita, mis noorema põlve õpetused sinna ja tänna olid jätnud. Tema võtab iga juhtimist lahkelt vasta, paneb tänele ja püüab seda mööda vigasi parandada.

„Praegu ei usalda ma veel täieliku otsust anda, kuhu poole Veske vaimu kasvatamine rohkem saab vauma, kas selge õpetuse tarkuse, ehk kas enam kooliõpetamise töö peale. Praegu hingestab teda mõte kõige soeamalt, omal maal koolitamise õpetusel ja vaimukasvatamisel tööd hakata tegema. Niipalju aga seisab kindlaste raeatud, et, kuda tema vaimu kasvatamine saagu minema. tema iseäralikud omandused, kui: suur vägevuse-täidus, raudne virkus, selge ja luuleline meel tunnistust annavad, et temast isamaale auu ja tulu tohime loota, kui ta oma õpetuse aastad täielikult võib lõpetada“. (Siis räägib ta pikemalt palumise kirjast, mis Venemaa konsuli käte oli antud ja ütleb lõpetusel): „Aga kui asjast ka midagi peaks välja tulema võiksid ommetegi mõned kuud mööda minna, enne kui otsus käte jõuab, mispärast ma Teid südamest palun neid heatahtliku arvamisi viibimata täita, mis Teie nooremehe abiks olete ülesvõtnud. Iga pisem ande tuleb tema kohta suureks arvada, sest tema näitab iseäralikult otsekui — tarvitusteta loodud. Siiski oli temal seie saadik nii kibe kehvus käes et seda pisukest raha ei jõudnud saada, misga ennast studentide kirja oleks võinud lasta ülesvõta j. n. e.“ —

Need kaks kirja räägivad enam Veske eest, kui minu kõige pikem jut seda jõuaks teha. Neist võib iga mõtleja isegi aru saada, mis meie kohus on, suguvenna eest teha, kui seal tahetaks vasta tõrkuda, siis saaksime tõeste kõige targema rahvade naeruks. Veske on Eestlastele auu teinud, kui ta oma jalad papide kammitsast peastnud. Nende lorst lugupidamata saavad need kopikad ja rublad, mis meie nooremehe kasvata-mise eest kulutame, meie järel tulejatele rohkest intressisi kandma. — Katsuge siis, armas koolmeister! minu plaani omalt poolt jalale aidata. nii pisukesed anded ei või kellegil taskut tühendada!

Üks uus täielikum kooliseadus oleks meil kül kibedast tarvis, aga sealt kõõgist, kus seaduse leem praegu keedetakse, ei tohi ma midagi parandamist loota.

Kust tükist arvate mind Teie üle meelt pahandava olevad? Minu teades ei ole meie vahele musta kassi saba ial puutunud. Mis mina heaks ehk pahaks arvan, seda räägin

ma kirjas ja suusõnaga igaühele; kes targemad, need võivad minu eksitusi parandada ja õiendada. Katsuge minu segasest kirjast aru saada, aeg on väga kiir, et kogunist võimalik ei ole läbi lugeda.

Veske on Leipzigi universitāti poolt kolme aasta peale üks veike stipendium saanud, 32 taalrid iga poole, ehk 64 taalrid aasta peale, esimese poole aasta hind oli nelipühiks välja maksetud. Tema küsib minu käest nõu, kui kauaks ta veel sinna pidada jääma. Ma vastasin: Niikauaks kui õpimisega täielikult valmis saate, eksameni olete pidanud ja kas Kandidati ehk Magistri auunime endale võitnud. — Teie saate, auus koolmeister! selle nõuandmisega vistist rahul olema? Jumal andku õnnistust meie abiandmise tööle. Kui sellepoolt midagi jalale olete jõudnud asutada, palub jälle lahket vastust anda

Teie

Võrul,
26. Junil 1868.

Teid lahkes mälestuses pidaja
Kreutzvald.

5.

Võrul, 8. Septembril 1868.

Austatud Koolmeister!

28. Augustil tulivad Leipzigist mulle rõõmsad sõnumid, kellest Teile juba teadust varem oli antud, et meie noorel sõbral sel puhul, — tänu Jumalale! meie pisukest abi enam tarvis ei lähä, sest et temale üks kindlam tugi on saanud, kui meie jõud ial oleks võinud toimetada. Peale esimest kingitust on kõrge proua nüüd kahe aasta peale — 200 taalrid aastas lubanud. Sellepärast palun Teid, esiteks minu lahket tänu vasta võta, et Teie minu plaani viibimata käsile võtsite ja õnnelikumalt edasi ajasite, kui kesgi teistest, kellele ma selle asja pärast oma palumist olin kirjutanud. Teiseks palun Teid kõige andjatele Veske ja minu nimel tänu anda nende helduse eest, ühtlase igaühele priivoliks jäta, oma andega nõnda teha, kuida ta ise tahab, kas raha tagasi pärida, ehk mingil teisel viisil kõikliku tuluks lasta pruukida, olgu — kas ühte terase vaimuga poisikest edasi aidata, ehk vaeste koolilastele kooliraamatuid osta, ehk mingi sarnatse kristliku aitamise töö tarbeks.

Jumal õnnistagu kõiki, nii häästi sõbralika soovijaid, kui soovijate palumise täitjat, kes meie noore vennale seda aruliku õnne olivad toimetanud! Nüüd võib tema rahulikult, peatoidu ja kehakate mureta, edasi õpides oma vaimu rammu kasvatada, kunni Jumal teda ükskord nii kaugele saab aitama, pärast

lõpetatud õpimise aega oma suguvendade kasuks tööd hakata tegema, mis tulusam saab olema, kui et teda Teie mustakuublase nõu järel, kes teab kuhu ehk oleks läkitatud, ja mis pärast? — Peab ükskord kristlik usk täielikul selgusel rahva keskel elus ja tegudes nõnda hakama siginema, kudas jumaliku usuõpetaja vaimu silma ees seisib, ja kuidas tema usku kõige maailma rahvale õnnistuseks soovis, siis peavad enne seda kõik kitsad vaheseinad maha langema, mis kirik ja tema teenrid rohkem kaheksateistkümne saea vanusel kunstlikult olivad ülesehitanud. Ei mitte usuvormides, vaid südames peab usk elama ja sealt välja tulles tegudes avalikuks tõusma.

Head tervist ja rahuliku õnne soovib
Teile Kreutzvald.

6.

Võrul, 19 heinakuul 1870.

Austatut koolmeister!

Südameliku tänuga Teid teretates, astun ma täna Teie lävele ja palun Teid vahenikuks, minu tänuandmist ühtlase teiste sõbradele kuulutada, kes Teiega üheskoos ja ühelmeel sel seda arulist rõõmu mulle olite valmistanud. Ehk ma kül Teie lahket annet vasta võttes häbenedes tunnistama pean, et minu pisuke teenistus säherduse aupalga väärt ei ole, kellega Villandi poolt Eestlased endale suurema aukroni pähä on pannud, sest et nemad kui esimesed meie sugurahvast ühe neist kaugel seisva vennale on näitnud, kudas vana sõna „Prohvetist kodumaal“ mõnekorra kaa valeks võib minna. — Olgu sellega kudas tahes, sest mis meil siin peaasjaks jääb, on armastus, seda olen ma selgest äratunnud ja jään selle eest Teie vastu surmani võlgnikuks. Oleksin praegu noorem, ehk seisaks minu jõus mööda läinud aega tagasi hüüda, siis võiksin ehk tõutada, edespõlises elus ühel ehk teisel viisil midagi ette võtta, misga Teie armastust püaksin käte tasuda. Nüüd lähaks seesugune tõutus naeruks! — Pika suve päävade palavus on vanal linnul tiivad juba ammugi väsitanud, ja aeglikud õhtu ja öövilud võivad kül väsimust jahutada, aga ei ial enam keha ja vaimu rammu nõnda kosutada, et kevadene ja suve lendamine võimalik oleks. — Ainuke lootus, mis mind eluõhtul mõne korra veel rõõmustab, on: et tuleval põlvel praegu kasvajatest noortest meestest mitu saavad pääva valgele tulema, kes igaviisi meist vanadest kaugemale astuvad. Nende tee saab kergem olema, sest et järeltulejad eelkäijate õlade peale astuvad,

selleläbi kodunt minnes kaugemale näevad ja siit ja sealt jälgi juba ees leiavad, kuhu teed võivad teha.

Saaks Eestirahvas ükskord nii kaugele, et kergitut parema põlvega ei mite üksi raha-, vaid kaa vaimu-varandus ühel sammul edasi läheksid, siis tohiksime kaa seda aega loota, kus meie kirjanikud — nõnda kui mõne teiste rahvade hulgas — oma sule läbi ülespidamist leiaksid, nõnda et neil tarvis ei oleks kirjutamise kõrvas veel teist ametid päävaliku leiva palukese otsima minna. Täna pääval on mõnel kirjanikul kirjutamine ü h e k s a s amet, ja võib Jumalat tänada, kui kümnet tundma ei saa. — Suuremate tuumakama raamatute ilmumist ei tohi meie varem loota, kunni lugejate hulk kasvab, kes neid raamatuid ostab, ja teiselt poolt jälle nende kitsasilmil vaatajate seltsike kahaneb, kes häid raamatuid sellepärast põlgavad, et nende läbi rohkem valgust rahvale võiks tulla, kui mõne öökulli arad silmad kannatavad. — Kosub aga aega mööda rahva vaim tugevamaks, nõnda et aast aastalt neid peale kasvab, kes oma silmaga usaldavad vaadata ja oma jalaga teejuhi abita edasi astuda, siis saavad praegused siin ja seal ülestärkanud allikad viimaks kõik ü h e k s jõeks koku valguma, kelle voolamist tänased tõked enam ei jõua kinnitada. — Ajavaim võidab kõik vastanikud, kaa „eksimata“ paapsti ja paapstikesed, kes ennast seie saadik ainukeseks valguse väljalahutajateks maa peal pidasivad! Tehku nemad, mis tahavad, nende vanaks läinud roostetanud sõariistad ei jõua ommetegi enam muiste aja pimedust nelja- vie saea aasta eest tagasi tuua.

Teie poolt nurgast kuulsin hilja aja eest, kuda mõned karjatsed juba kibedast selle üle kaebada, et lamba kari vastatõrklik olla juhtoina järgil jooksta! Niisugused ajamärgid võiksid tunnistada, et Eesti õõ lõpetus ika ligemale jõuab, ja lähema ehk kauema aja pärast meie põrmu künkade üle uue pääva valgus saab tõusma! Ses lootuses puhkama minna, trööstib lahkujat ja teeb puhkajale haua mulla kergeks, kui ta magama heites tohib ütelda, ehk on minu kanntud liivast kaa mõned sõmerad parema aja templi ehitamise tarvis kõlblikuks leitud. — — „Edasi! Edasi!“ olgu tulev kiri iga Eesti lipu peal, kelle kandjatel asjade vahe selgeks on saanud. Siis võime 1919-mal aastal saea aastast vabapõlve mälestuse pidudest veel suuremat loota, kui mineva aastasest Tartus, kus mõni Eesti mees ehk esimest märku saanud, et tema tänini põlgtut ja naeruks pandud pisukeses sugurahva pesas rohkem kotkatiivalisi poegi kasvamas, kui keski oleks võinud ete arvata. Önnelt on kaugelt tulnud piduvõõrad igal pool tunnistanud, et Tartu pidu aulehtede pärgi Eesti poegade pähä olla pununud.

Teid Jumalaga jättes, tahan siin lõpetates algusel antud tänu veel teistkorda avaldada. Palju terviseid kõige tundmata sõpradele, iseäranis Teile.

Teie tänulik

Kreutzvald.

(Järgneb).

Veel kord Tallinna nimest.

„Eesti Kirjanduse“ selle aasta esimeses numbris on Tallinna nimi veel kord harutusele võetud. J. Ruus on seal ühe tuliuue seletusega üles astunud ja „vastutav toimetaja“ omalt poolt juure lisanud, et ka tema, ehk küll pakutud etimoloogiat vastu ei tahtvat võtta, ka endise seletusega mitte rahul ei olevat.

Et Tallinna oleks Daani linnast arenenud, selleks näib uurijate arust peaasjalikult nime häälelise kuju puhul määratumaid raskusid tekkivat. Katsume siin asja just sellest küljest natuke valgustada ja oma isiklikku arvamist selle kohta avaldada.

Meie peame juba hakatuses selle peale tähelepanemist pöörama, et meil siin ühe eraldatud nimega tegemist on, mille seisukoht natuke teine on kui sõnadel, mis vabas kõnes tarvitusele tulevad. On tuttav asi, et niisugused eraldatud sõnad sagedastigi üleüldiselt maksvate häälteseadustega kokku ei sünni, vaid omale iseteed on rainunud; või paremini üteldud: häälte seaduste ulatamisepiir pole otsustajale tuttav küllalt, ta näeb ainult erandid, selle peale mõtlemata, et nad, näituseks, akt-sendiolude põhjal igal pool ühte moodi, järjekindlalt on arenenud.

Mis esiteks kahtlejate tähendusesse puutub, et Tallinna sündimist Daani linnast raske oleks mõelda, peame vist nendele järele andma, et see tõesti raske on. Daanininnaga — nagu nime kuju varemalt, selles peame ühel nõuul olema, on olnud — näib lugu juba veidi teisiti olevat, ja nimelt häälte füsioloogilistel põhjustel. Lühike täishääli kahe ninahääliku vahel rõhuta silbis võis väga kergesti redutseeritud saada, pealegi kui järgmine silp *crescendoga* algas. Esmalt on niimoodi tekkinud *n*-hääli küll ise-silbi mõju võinud sünnitada, aga viimaks on sõnast ometi selge *Tanlinna* arenenud.

Aga edasi. Kuidas on *nl ll*:ks läinud? — Meie teame küll soomesugu keeltes ühe tuttava seaduse, mille mõjul just niisugune muudatus on sündinud. Nii on, näituseks, Eesti *all*, *peal*, **alna*, **päälnä* vormidest kujunenud, Eesti *hall* (= öökülm), Soome *halla* vanast Läti **šalna* vormist jne. Tõsi

küll, see seadus oli vist ammu oma maksvuse kaotanud, enne kui *Tanlinna* nimi ilmale toodi, nii et ta vist seekord *nl* > *nn* muudatusest osavõtmiseks hiljaks jäi. Aga siiski on meil põhjust küll sõna sees sündinud nimetatud assimilatsiooni kaitseda. Ida-Soome keeles on, näituseks, *n* sõna otsas, kui järgmine sõna *l*:ga on alanud, *l*:ks läinud (näit. *linnunlaulu* = linnu laul, assimileeritud kujul *linnullaulu*, *minun luo* > *minul luo* jne.) ja võib olla võrdlemisi hilisel ajal. On küll nähtusi ka sellest, et ära surnud häälteseadus uuesti võib maksma hakata. Igatahes pole meil muud otsustada, kui et *Taanlinnast* on *Tallinna* saanud, olgugi, et erakorralist häälte substituutumist peaksime oletama.

Edasi näib lühike *a* nime juures kahtlust äratavat, sest et eestlane ütleb, näituseks, *Daani* maa. Kuid peame meeles pidama, et *Tallinna* kahest sõnast kokku on sulanud ja et nime viimane osa, ütleja keele mõistes esialgu isesõna, kaua omale rõhku nõudis ja sellest keelepsüholoogisest nähtusest selguvadki juba omalt osalt füüsilised põhjused esimese silbi *aa* lühenemiseks. Kui meie pealegi mõtleme, et nimi sagedasti niisugustes lausetes ette tuli, kus ta ilma lauserõhuta jäi, on asi veel selgem. (Võrdle, näituseks, *Jalgsema küla* < *Jalgsemaa*, koguniste *üle a perenaene* < *üle ā* < *üle aia*, ja mitmed teised). — Muidu võib ka selle tähenduse teha, et ka alguskeeles, näit. *Danmark* sõnas, *a* lühidalt kõlab, kuna see eraldatud *dan* sõnas võib pikk olla.

Peame veel paari sõnaga seda asjaolu puudutama, et *Tallinna* tähelepaneja kuulaja kõrvus *T a l i n n a* võitu kostab.¹⁾ Aga pangu ta terasemalt tähele, kuidas, näit., *kallis* sõna välja kõlab, kas mitte umbes nagu *kalis*; niisama näit. *linnast* peaaegu ühe *n*: ga. Selle vastu küll pikalt näit. *kalli*, *linna* (singul. illat.) Nähtavasti pole *Tallinna l-* ja *n-*häälte kõlas niimoodi midagi müsitilist, muudkui tuleb ka siin nähtavale ainult eestikeele tuttav ja väga tähtis kvantiteediseadus, mis häälele järgmise silbi laadi järele vahetava kuju on andnud.²⁾

1) Nagu tuttav, on siin kohanimi, mis omastava (singul. genit.) kaasuses tarvitatud, järjelikult vimane silp kinnine, *n* lõpuline olnud: *Tallinnan*.

2) Kui ma ei eksi, on ka Eesti kirjakeeles mõned nähtused sellest, kuidas vaheldavad pikkusejärgud kõrva on petnud. Kirjutatakse, näituseks, *valitseda*, *valitseja* jne. ehk küll *vallitseja* peaks olema, sest et sõna tõenäolikkult *w a l d a* sõnaga ühenduses, sellest deriveeritud on (võrdle *vald*, *valla* ning Soome *vallita*). Võiks küll ka arvata, et keelemõiste sõna *voli* või koguni *vali* sõnaga seganud ja nii oleks meil siin keele-elus tuttava rahvaetümoloogiaga tegemist.

Viimaks veel üks väikene tähendus, mis Tallinna nime kohta mitte vähe valgust ei too ja mis ülemalnimetatud vana seletust kinnitab. Nagu kuulda, tuntakse Tallinna lätikeeles *Dahnu* pils nimega, mis just *Daani* linna või *Daani* kindlust tähendavat.¹⁾ Nähtavasti on lätlased just eestlaste eneste käest selle nime saanud ja nimelt juba sel ajal, kui Tallinna Daani linna tähendus veel arusaadav oli. Niisama on lätikeeles ka Soome nimi eestlaste läbi juba varasel ajal tuttavaks saanud.

Kõige selle peale vaadates, mis varemalt Tallinna < Daaninlinna etümoloogia kinnitamiseks ette toodud ning mis meie siin omalt poolt juure lisame, julgeme tõendada, et see seletus rahuloldav küllalt on ja et uued seletamiskatsed vist kaua veel enam vähem asjata peamurdmiseks jäävad.

Lauri Kettunen.

Üleskutse Eesti suguvõsade-loomurimiseks.

Meie rahva keskest on küllalt mehi tõusnud, kelle elu enam kui igapäevane olnud, kelle tegevus järjerikkaks saanud, mitte üksi meie sugurahvale ise, vaid ka väljaspool selle piirisid. Ei ole selleks iga kord tarviski, et tegelane kõrgel ja hiilgaval astmel oma ameti ja seisuse poolest oleks olnud. Meil on ka suur hulk mehi olnud, kes lihtsamas elukutses, kooliõpetajad, köstrid, põllumehed, vallakirjutajad, ehitajad, kaupmehed ehk muud ametmehed, oma elutööga jälgi on järele jättnud, millel meie kodumaa ja rahva elu edenemise kohta suur tähtsus on olnud.

Seesuguste tähtsate meeste- ja nende perekondade-lugu tunneme meie aga liig vähe. Meie ei tea mitte, kuis nad seks saivad, mis nad olivad; kes neid äratas ja juhatas, kes neid aitas tungida vaesest Eesti talust — suurema vabaduse, selgema valguse poole. Meie ei tea tihti seda kohtagi, kust tähtsaks saanud mees ehk tema esivanemad pärit olivad.

Ja ommeti oleks seda teada, mitte üksi huvitav, vaid ka väga õpetlik ja äratav, nimelt meie edasipüüdvale noorele soole. Kuid teateid seesuguste perekondade kohta saada on mitmesuguste raskustega ühendatud. Neid teevad tihti kõne all olevate sugukondade üksikute liikmete vale uhkus ja seltskonnalised

1) Üliõp. Villem Grünthali minule isiklikult antud teate järele.

eelarvamised. Vale kasvatuse mõjul ei pea nemad ennast mitte enam eestlaseks, vaid sakslaseks, rootslaseks ehk kes teab missuguseks muulaseks veel. Selle juures võivad mõnegi perekonna liikmed oma suguvõsa alguse kohta eksituses olla, ilma et nad seda teaksivad. Nad räägivad järele, mis nad vanemait kuulnud, kes omast soost sell ajal ära võõrdunud, temast häbenema hakanud, kui eestlased veel rõhutud orjakari olivad, eestlane ja harimata inimene sedasama tähendas.

Kõigi nende perekondade lugu, kes kuidagi Eesti rahva elu peale mõjunud, nendegi lugu, kes temast pärastpoole ära võõrdunud, on üks osa meie kodumaaloo. Viimastegi esivanemate püüdmine valguse ja vabaduse poole on üks tükki sest suurest võitluse-loost, milles terve Eesti rahvas orjaõöst on tunginud — priiuse koidu, hariduse päikesepaiste poole.

Seda lugu tundma õppida on meie kõikide kohus. See peab meile tuttavaks saama kõige tema valguse ja varjudega. Neid mehi, kes ka lihtsas eluseisuses meile õpetajaks ja äratajaks saanud, vaeva näinud ja palehigi valanud, ilma et auutähed neid oleks ehtinud ja nad auu oleks otsinud, peame meie igal ajal meeles pidama. Kuid nendegi elualgus ja -jooks pole meile tähtsusetu, kes, Eesti kannust võsudes, meie kodumaal ehk meie suures riigis muidu järjerikkamale tegevusele ja lugupeetud kohale saanud, selgi korral, kui nende järeltulijad oma alguse unustanud. Sest kelleks nemad saanud, selle eest on neilgi kõige pealt tänu võlgu oma — Eesti emale.

Nõnda astub meie ette ülesanne kõikide nende perekondade lugu, kes Eesti kannust välja võsunud ja meie rahva, kodumaa ja riigi kohta kuidagi tähtsaks saanud, lähema uurimise alla võtta. See peab sündima, kui meile selle kohta mõnelt poolt raskusigi peaks tehtama ja seletada pütama, et nende perekondadel Eesti rahvaga midagi kokkupuutumist ei olla. Just siin peab kindel uurimine näitama, mis õige, mis mitte. Meie ainus siht olgu, nagu mujal, nii siingi — ajalooline tõde.

Eraviisil on siin väljal juba mõni vagu aetud. Üleskutse, mis 1903. a. „Postimehe“ 55. numbris ilmus, kus Eesti perekonnaloolist materjali koguda paluti, on mitmelt poolt lahket tähelepanemist leidnud. Juba on Eesti kannust võsunud laialise Masingite suguvõsa perekonna-raamat ilmuda võinud.

Kuid veel on palju teha. Meil tuleks Eesti suguvõsade-loo uurimist plaanilikult ette võtta, seda nii korraldada, nagu muud vanavara korjamist. Iga kihelkonna kohta peaksime selgusele saama, missugused perekonnad sealt tõusnud,

seal tegevad olnud, kellel meie rahva ja tema kultura kohta oma ajalooline tähtsus. Ühe jõud seda tööd ära ei tee. Siin peaksime ühendatud jõududega tööle hakkama. Materjaliks kõlbavad meile kõige pealt:

1. Trükitud raamatutes ja ajakirjades ja mujal kõik tähendused, mis tähtsate perekondade kohta käivad, kellel meie rahvaga ühendust: surmakuulutused, nekrologid, vanade ajalehtede kuulutused priikslaskmiste üle j. n. e.

2. Kirjalikud tunnistused, mis trükkis pole ilmunud: kirikuraamatute ülestähendused, mälestusekirjad hauakivide ja ristide peal, kirikutes ja kabelites; kogukonna-valitustes linnas ja maal; nimelt vanema aja revisionilehed; kirjad kameralkodades, kus priikslastud inimeste nimekirjad kokku seati ja korras hoiti, raekohtute arhivides ja mõisate kirjakogudes.

3. Kõik kuulnud jutud, kõik suusõnalised jutustused tähtsate Eesti perekondade alguse kohta. Just seesugune perekonna-traditioni ülestähendamine võib plaanitud uurimistel suureks abiks olla.

Viimaks ei või tähendamata jätta, et Eesti suguvõsade-loom uurimine ja avaldamine ka suurt kulu nõuab. Ka seda peaksime kokku saada püüdma. Meie peaksime abiraha Eesti ajaloo, nimelt Eesti genealogia uurimiseks asutama. Väike algus on selleks „Eesti Kirjanduse Seltsis“ olemas, kus kuulsa kirjamehe O. W. Masingi hiljuti hingama läinud tütre Rosalie kingitus „Otto Willem Masingi kapitali“ esimeseks ehituskiviks on saanud. Seda kapitali peaksime kasvatama. Selle intressidest tuleks siis kõige pealt Eesti suguvõsade-loom uurimist toetada.

Kõiki seesuguseid teatusi tähtsaks saanud Eesti perekondade kohta — olgu nad nii vähesed kui tahes — palume korjata ja üles tähendada. Ülestähendusi palume Nõo õpetaja M. Lipp'i kätte (пр. Ниргень, чр. гор. Юрьевъ, Лифл.) otseteel saata; rahalisi andeid aga Eesti suguvõsade-loom uurimise toetamiseks palume Tartusse „Eesti Kirjanduse Seltsi“ eestseisuse kätte läkitada, kes neid „O. W. Masingi kapitali“ kasvatamiseks paigale paneb.

Materjali kohta, mis Eesti suguvõsade-loom uurimise juures iseäranis tähtis, on küsimislehed kokku seatud. Need lähevad igale „Eesti Kirjanduse“ lugijale lähema numbriga kätte. Ka saadab õp. M. Lipp neid küsimislehti igauhele, kes seda soovi postkaardi läbi temale peaks avaldama. Väga soovitav oleks, et need küsimislehed igasse kihelkonda jõuaksivad ja sealt lahket vastajat leiaksivad.

Viimaks tähendame veel, et „Eesti Kirjanduse Seltsi“ ajaloo-toimekond kõigi saadetuste üle avalik-

kult aru annab ja selle eest muretseb, et nad teadusele mitte ära ei kaoks. Uurimiste viili ilmub omal ajal „Eesti suguvõsade uurimiste“ järgmistes annetes.

Et see varemalt sündida võiks, sellepärast ühendatud jõuga üles — Eesti suguvõsadeloo uurimise tööle!

„Eesti Kirjanduse Seltsi“ ajaloo-toimekonna nimel:

W. Reiman.

M. Lipp.

Kirjandusline ülevaade.

A. Mohrfeldt, Kirikulugu. II. parandatud trükk, hind 50 kop., Tallinnas, A. Buschi kirjastus 1908.

Peale tublide kooliõpetajate on tähtsam edasisaamise abinõuu koolitöös hea õpetamise raamat. Sellepärast tuleb nende kirjutajaid tänuga tervitada. Arvustuse asi on üksikute õpeasjade jaoks juhtnöörid üles seada ja nõuded kindlaks teha, mis kellegi õperaamatu käest nõuda tuleb.

Mis peame kirikuloo õperaamatult nõudma?

1. Raamatu kokkuseade olgu ülevaatlik.
2. Jõud, mis kirikut on rajanud ja talle praeguse kuju on annud, tõusku kujukalt õppimise juures silmade ette, nõnda et lapse mõttekujutus seda õppides just kui uuesti võiks läbi elada.
3. Mõistusele tuleb nõnda palju materjali kätte muretseda, et õppija ise võiks otsust teha.
4. Pisikesed juhtumised, millel pärastise aja kohta mõju ei ole, tulevad võimalikult õperaamatust kõrvale jätta, et lapse vaimu mitte asjata koormata.

Kuidas täidab Mohrfeldti Kirikulugu neid nõudmisi?

Et raamatu kokkuseade ülevaatlik peab olema, seda nõudmist täidab raamat osavasti. Teine trükk on selles asjas paranduste läbi suurelt võitnud. Uuesti sisseasetud jaotused annavad tunnistust, et kirjutaja laste õpetamisest hästi aru on saanud ja sellel põllul tööd on teinud. Iseäranis kergendab ülevaatlik jaotus kordamise juures töövaeva.

Teise punkti all nimetatud nõudmine, et elu ja jõud, mis ajalugu on tagunud, raamatu seest meile elavalt vastu peab vaatama, näitab melle peatingimine olema, mis ajalooramatut õieti selle nime vääriliseks teeb. Kahetsema peame, et eelseisev raamat siin oma suurt ülesannet mitte ei suuda täita. Raamatu kirjutaja ei püüagi meile sisemist loovat jõudu näidata, vaid katsub ainult väljaspidist nähtust ehk sündmust kirjeldada. Ta astub sellega kõrgelt ajaloo raamatu astmelt kroonika kohale alla. Üks ehk teine asi sündis nii ehk teisiti — aga kes seda liikuma pani, ja mis püüd-

mised teda liikuma panivad, seda ei katsu raamat mitte selgeks teha. Sellepärast jätab ta lugeja külmaks. Ei tule tungi kellegi poolt ehk vastu olla. Lapsed jäävad raamatut õppides pealtvaatajateks, kes asjaga mitte ühes ei ela. Need vägevad jõud ja kõrged aated, mis kirikuloos peituvad, ei saa lapse hingega mitte kokku ja ei heida eluvaimu, mis aegadest läbi puhub, mitte nende südamesse. Siin võiks võrdlemiseks § 15. nimetada, kus Nikea riigisinodist räägitakse. Siin näeme küll koort, ta on mitnevärviline. Aga missugune sisu koore sees, seda ei saa lugeja mitte teada. Ariuse üle tehakse otsus, et ta suur ja ülbe ususegaja olnud. Ja missugune otsus! Meie kuuleme, äkiline surm tulnud kui Jumala karistus Ariuse peale ta ususegamise pärast ja piiskop Aleksandri palve pärast. See on otsus, mis ristiusu vaimule risti vastu käib. Jumala meel laseb isegi tigelal kuradil edasi elada ja kurja teha, ja tema armas poeg Jeesus pidi kõige kibedamat surma karikat jooma. Pealegi ei lõpe ju Ariusega tema õpetus ka sugugi mitte ära. Sedasugust puudust on terves raamatus leida.

Niisama vähe täidab raamatukirjutaja kolmandamat nõudmist, seisab ju see eelseisva nõudmisega lähedalt ühenduses. Raamatu lugeja peab ise otsustada võima, ainult siis pakub raamat talle haridust, muidu kogub ta surnud varandust kokku. Näituseks võiksime siin § 14 p. 1 võtta, kus Donatusest ja tema tülist räägitakse. Kui meie tüki läbi loeme, siis ei tea meie midagi, ei seda, kes Donatus oli, veel vähem seda, mis ta tahtis. Meie kuuleme ainult: „Donatus oli siin kiusakam tülitseja“. Imelik paistab lugedes, et ainult kellegi kius kirikut jõudis mitu sada aastat segada ja kurnata. Nõndasugused otsused on aga ülekohtused, ja mõistavad kerge-meelselt kohut meeste üle, kellele ajalugu kustutamata kohad on kätte annud. Tarvis teada anda, mis mees nõudis ja tahtis, siis võib igamees ise otsust teha, vähemalt kontrollleerida. Ja just Donatuse juures saaksime kuulda, et tema just sellesama asja vastu võitles, mis sellesama § algul raamatukirjutaja ise hukka mõistab, nimelt, et riigivalitsusel ei pidanud midagi usuasjades tegemist olema. Donatus ei olnud siis mitte kiusupunn, vaid mees, kelle jälgede sisse alles meie aeg uuesti hakkab tüürima. Raamatu kirjutaja pakub meile ajaloo materjali asemel sagedasti oma kohtuotsusid, ja kohtuotsused on erapooletu pealtvaataja meelest mõnikord väga tujukad. Nõnda otsus Donatuse kohta. Veel võiks lugeda § 19. Leo I. saab siin kiita, et ta vaper ususegajate vastane oli ja vastased kõik kirikuvande alla pani. Raske on uskuda, et raamatu kirjutaja nõndasugust vägivalda meelega heaks kiidab. Ja tõesti § 27. p. 1. sees loeme, et kirjutaja Rooma moodulist paavsti ja preestrite valitsust mitte sugugi kiitvalt ei nimeta. — Üksikute nähtuste juures veel viibida, viiks meid liiga kaugele. Meie arvates on selle puuduse häda selge küllalt ja nimetatud kohad näitavad, kuhu meie võõraste otsuste tõttu võime jõuda. Õige haridus ei ole mitte see, et ma tean, kuidas kellegi üle on otsustatud, vaid et ma ise võin otsustada. Selleks peab õpetuse raamat valgust tooma, muidu ei täida ta mitte oma kohut.

Mis raamatu materjali hulgasse puutub, siis on raamatu kirjutaja suuremalt jaolt tagasihoidlik olnud. Ainult § 32, kus raamatu kirjutaja Novgorodist räägib, tuleb tähtsuseti nimesid asjata ette, ja nõndasamuti ka ehk § 58 Usupuhastamise loos Prantsuse Helvetsias. Raamat tahab käsi-raamatuks olla keskmistes koolides. Keskkoolide jaoks puudub aga raamatus mõndagi, mis sellel astmel raamatus peaks leida olema. Meie nimetame siin kohal:

1. Kreeka mõttetargad: Sokrates, Plato, Aristoteles. Nende mõju on kirikuloo kohta olemas, iseäranis keskajal.

2. Gnosise üle võiks natukese sõnumid tuua, see asi tegi ristikogudusele palju võitlemist ta esimesel ajal.

3. Keskaja scholastik tuleks keskkoolis ometi õppijatele selgeks teha.

4. Usupuhastamise kirikukontsiliid Rooma kirikus: Pisa, Kostnits, Basel on selleks liiga tähtsad, et neist pea vaikides võiks mõõda minna. See vaikimine annab usuelule ja usupuhastamise tööle võõra väljanägemise.

5. Vatikani kontsil 1870. aastal, kus paavsti kohta otsus tehti, et ta usu ja kõlbluse asjas ilma eksimata on.

6. J. Kant peaks sees olema.

7. Kiriku laul ja lauluraamatud.

8. Rooma kiriku riik.

9. Vanad katoliklased.

Veel oleks mõne puuduse ja iseäralduse peale tähelepanemist juhtida. Mõnest pisemast veast apostlite aja kohta, kus mõni legenda ajaloo värvil on omandanud, võib vaikides mõõda minna. Eksikombel on esimest Rooma piiskopi I. ja II. trükis ikka Sinuseks nimetatud, kuna ta õige nimi Linus on. § 2. p. 4. tuleb Eusebiuse asemel Klemens Alexandrinus kirjutada, sest viimane toob melle nimetatud lookese Johannesest. Tähtsaid iseäraldusi pakub raamat uute oma sünnitatud sõnade poolest. Mõned ehk saavad elu õiguse, suurem osa neist uutest sünnitustest on surma lapsed. Nimetame: Pääst-Ablass, vaielsõna-these, pavstus § 50,3, ratsama, vaenul-käimine, vaenupalgaline, usuteade-theologie § 48, 3., hingastada, jätis-Rell-que, seletus-Rationalismus, kehasuretaja, lihasuretaja-Asket, sinot.

Tähele panemata ei või ka mitte sellest nähtusest mõõda minna, et kokkuvõte missiooni töö üle I. ja II. trükis üks ja seesama on. I. trükk ilmus 1891. a., II. trükk 1908. a. Kas ei ole tõesti missiooni põllul selle aja sees midagi ära tehtud? Vähemalt oleks pidanud II. trükis ütlema, et sõnumid ainult kuni 1891. aastani ulatavad.

Viimaks tuleb tähendada, et see ajaloolist arusaamist kardetavalt segab, kui õperaamat varemates § § sellest kui sündinud asjast räägib, mis alles pärast poole on sündinud. Selles asjas tarvis teravat vahet teha, ja kui mõni uus asi ilmub, tarvis teada anda, kunas ta on tekkinud. Seda kahjuks raamatu kirjutaja siin ei tee, võrdle § 18, p. 3: Siin on Rooma võimusest jutt. Aga kust ta tull? Edasi: „Rooma piiskop on eksimata koh-tumees kõigis usuõpetuse asjus“ ja siis: „Rooma piiskopi käes on ülem võimus üle terve ristirahva ja riigivalitsuste Europamaal.“ Mis ajast on see

õpetus õieti pärit? Kas ei ole see mitte pärastise aja sünnitus, mis raamatu kirjutaja juba siin toob? § 26 kuulutab preestrite abielusse astumise kohta, et see Rooma pool kõvasti ära keelatud oli. Millal tuli see keeld? Eks mitte pärast poole Gregor. VII. läbi 1074. a. vrdl § 37. p. 4.?

Nõnda siis läheb see uus trükk meie koolidesse ja meie laste kätte. Hoolimata ette toodud puudustest võime raamatule head teed soovida ja lahket vastuvõtmist. Ilmub III. trükk, loodame et raamatu kirjutaja hoolega nimetatud puudusid katsub raamatust välja tõrjuda, et raamat iga pidi hea võiks olla. Seniks jääb kooliõpetajate hooleks, puuduvat osa oma jõuuga täieliseks teha.

J. Kukk.

Veel kord: „Mait Metsanurk, Isamaa õilmed“..

Minule näib, kui oleks Mait Metsanurga „Isamaa õilmed“ külmemat vastuvõtmist arvustajate poolt leidnud kui Tamsaare „Pikad sammud“. Kas selle põhjuseks nüüd see uduloor on, mida Tamsaare on mõistnud oma jutuga üle laotada, või midagi muud, seda ma harutama ei hakka; maitseid on ilukirjandusliste toodete juures mitmesugused, see on ammugi tuttav; nad lähevad nähtavasti lahku ka „Isamaa õilmete“ kohta, mida mina hoopis tähtsamaks kirjanduslikeks toodeks pean, kui „Pikkasid sammusid“, vahest et ma selget päeva rohkem armastan, kui ämarust ja udu. Ja Metsanurga jutus on kõik selge, päikese-paistene, ilma uduloorita, umbes nagu Messina varemed peale maavarisemist inimeste vere ja liha tompudega segamine Iõuna-Itaalia päikese säras; kõik on välja üteldud, mida vaja oli välja ütelda, omas terves kohutavas koleduses. Osalt on rohkemgi öeldud, kui vaja oli. Jutu sissejuhatuses, terves Tammemägi ja Louise vahekorra kirjelduses, on liig palju „vasika vaimustust“ (lubatagu seda Vene kõnekäänu, mis siin õige kohane, tarvitada), nõnda et jutt, mis oma põhitooni poolest täitsa traagiline on (naer läbi pisarate), sopakirjandusega võistlema kipub. Vistist lugejate püüdmiseks. Muidugi ei ole see „kõrge kunsti“ seisukohast õige, vahest ei ole Metsanurk ka muidu igal pool „kõrge kunsti“ nõudmisteni jõudnud tõusta, see mida ta pakub, on tükk meie ajalugu, suurelt osalt meie olevik — meie olime ja oleme suurelt osalt veel „bonnede“ ja „kodukoolipreilite“ vabrik, esite oma maa herraste jaoks, uuemal ajal rohkem üleriikliselt rikaste kaupmeeste ja maapidajate kodudele. Sinna kaovad meie emad ja meie kaebame, et meil naisterahvaid ei ole, et haritud mehed sunnitud on mujalt naisi tooma, sest et kodunt haritud tütarlapsi ei leidu. Täitsa arusaadav. Neid ei ole ka. See „kodukoolipreilite“ vabritsemine hävitab meid vahest sellel samal määral kui alkohol; esimene, kes selle hävitava mõju peale selgel sõnal näitas, on Mait Metsanurk oma „Isamaa õilmetega“.

Lubatagu mulle siin mõned mõtted avaldada, kui need ka kõne all oleva jutuga kõik mitte kõige ligemas ühenduses ei ole. Igatahes on „Isamaa õilmed“ need mõtted elule äratanud.

Mait Metsanurk veeretab terve „bonnede vabritsemise“ süü linna koolide, nimelt Saksa koolide, ja kostilaste pidajate peale. Mõlemad olevat endale ainsaks sihiks seadnud terveid, andelisi, maalt tulnud tütarlapsi nõnda

ära moonutada, et nad noortele „sakstele“ hästi pikant armukesteks kõlbaksivad. Siin oleks jutu kirjutaja pidanud sügavamale vaatama. Kudas oleksivad koolid ja kostilaste pidajad sellega toime saanud, kui mitte ainult metsatagused vanemad kuskilt karukoobastest, vaid ka terve meie maa haritud seltskond seda poleks nõudnud? Ja kudas tuli meie maa haritud seltskond selle peale, oma maa lastest „pikant armukesti“ kasvatada? Ma ütlen meelega: meie maa haritud seltskond. Eesti haritud seltskonda ei maksa siin arvesse võtta, see on mõnes linnas kaks päeva vana, suuremas jaos linnades pole ta veel sündinudki. Meie võime oma maa haritud seltskonna vastu poliitiliselt väenu pidada, kuid aru saama tema tegudest ja toimetustest peame katsuma erapooletumalt, ilma viha ja väenuta.

„Isamaa õilmetes“ kaebab Louise tihti, keegi ei olevat temale eluteel mingit tuge, mingit paleust kaasa andnud. Ainukene asi, mida temale tõsiselt õpetatud, olnud meeldivad välised kombed. Ka muidu kuuldu, meie maa haritud ringkonnad olevat idealide poolest kehvad; maksvat ainult omakasu.

Ma ei tea, kui palju minuga kokku lepitakse, kui ma alamal mõtteid ette toon, mis praegusel ajal pentsikult, paradoks, kõlavad, ja siiski arvan ma, et nendes paradoksidest oma jagu selgust meie mineviku ja oleviku kohta leidub. Mina ei tahaks meie maa haritud ringisid sugugi mitte idealide poolest kehvaks pidada.

Oli kord aeg, kus väike igapäiste röövlite pesa, kes Tiberi jõe suhu laevade röövimise otstarbega oli asunud, oma raudse rusika alla aja jooksul poole maailma rusus ja maailma valitseja Rooma asutas. Neil meestel ei puudunud idealid, mille eest nad rõõmuga elu valmis olivad ohverdama. Nende idealid olivad: kõige hoolimatam ühiskondline omakasu, kõige selle purustamine, mis sellele omakasule võis tõkkeid teha, kõige toorem ja taltsutamata vägivald. Nemad ei kehanud oma idealisid mitte kirjanduses, mida maailma valitseja Rooma luua enese kohta alandavaks pidas, vaid oma tegudes, raudrusikalise maailma riigi asutamises. Ja kes tahaks neid raudseid mehi, neid Catosid, Scipionisid jne., neid toore vägivalla ja omakasu kehanatud kujusid, nüüd tagant järke hukka mõista. Rahvaid, keda nad oma raudse rusikaga hävitasivad, ei nuta keegi enam taga, imestledes aga vaatleb terve haritud maailm neid vägivaldseid omakasu tagaajajaid ja tunneb aukartust nende vastu. Ma tahaksin meie mõisniku seisust, nagu ta ajalooliselt kujunenud, vana Roomaga võrrelda, ja vistist ei leidu ajaloost paremat võrdlust selleks, ainult selle vahega, et meie maa mõisniku seisus ilmavalitseteks ei tõusnud. Ka neil on needsamad idealid: puhas, ilma ilustamata seisusline omakasu ja vägivald. Ka meie mõisniku seisusel puudub kirjandus, kuna ta oma idealid tegudes kehanas. Allaheidetud rahvad olivad ainult nende jaoks olemas, muud mõtet ei tohtinud nende olemasolemisel olla. Aastasadasid pidivad allaheidetud rahvaste tütreid nende armukesteks olema, sest muu jaoks ei olnud nende olemasolemisel mõtet. Rüütel oli ise harimata ja leppis väga hästi harimata talutüdrukuga. Kui aga haridus 19. aastasajal ülikooli ja keskkoolide avamise tõttu mõisnikkude ringkonda peasis, ei

tahtnud noored elumaitjad enam harimata talutüdrukutega leppida, vaid neid pidi pikandimaks, peenekombelisemaks viilitama. Muud ei olnud tarvis, ei teadmisi ega idealisid. Idealidega armukene ei kõlba enam armukeseks. Seitse sada aastat oli eestlane harjunud nägema, et tema tütre „õnnelisem“ ülesanne on armukeseks saada, „saksa preiliks“, „mamseliks“; ei ole ime, et midagi selle sarnast ka nüüd edasi kätte püütakse saada, kus endine turg juba kaduma läinud on ja mõisnikkude ringkonnad, oma noortemeeste kombelodevusest oma tulevikule hädaohtu kartes, niisama kerge südamega, nagu nad enne maatüdrukuid armukesteks sundisivad, oma nooresoo lodeva elu oma raudse rusika alla surusivad ja mamslite wirtschaftile lõpu tegivad. Vaevalt võivad uemal ajal paljud Eesti tütarlapsed kaevata, et mõni meie maa mõisniku võsu neid oleks ära eksitanud. Oli vaja uut turgu otsida ja seda leiti Vene sisimaalt. Meie naisseltsidele avaks ennast siin laialine tööväli, kui neil elujõudu sees oleks. Kodumaal peaks meie haritud naisterahvastele tööpõllud kätte juhutatama, mida nad ise otsida ei mõista ega viitsi, vähemalt neile, kes tööd raskeks ei pea, ja sarnasid ometi ikka sadade hulgast mõni leidub. Eesti tärkav seltskond peaks meie mõisnikkude käest natuke seda ühiskondlise o m a k a s u armastust ära õppima, mis neil nii rohkesti olemas, ja mitte oma lapsi võõrastale väljadele sõnnikuks saatma. Sadased tütarlapsed lõpetab iga aasta keskkoolisid, nad kõik lähevad maailma laiale, nagu see „Isamaa õilmetes“ Louisega sünnib, ja kui neist mitmeid Louise saatus ei taba, siis on selles ainult halb juhtumine süüdlane, kas ei olnud võimalust eksimiseks, ehk oli pikant ja koket olekut liig vähesel määral olemas. Võimata ei oleks vististe oma jagu sellest kindlusest o m a sihile püüdmisses, omandada, mis meie maa mõisnikkudel olemas, kuid nagu Tamsaare „noored“ ja Metsanurga Anton näitavad, on Eesti noormeest tänini ainult kombete lodevuse mõisnikult pärinud, mida see ise juba kõrvale heitnud, ja kõik paremad omadused pärimata jätnud.

Jõgever.

Pihkva eestlased. Kirjutanud K. U s s t a v. Äratrükk „Elust“ „Postimehe“ kirjastus ja trükk. Tartus 1908. 16 lk. 1° kaustas.

Juba mäletamata ajast saadik elab Pihkva maakonnas, Tartu ja Võrumaa naabruses, väike, praegu ligi 20,000 arvuline rahvasalgakene, keda „setude“ nime all tuntakse. Olgu küll, et nad luu Eesti luust ja liha Eesti lihast on, siiski teavad neist eestlased väga vähe“.

Nii raamatukese esimesed sõnad. Ja mis eestlased neist õige teavad? „Setud ostavad vanu hobusid, käivad potikoormatega maad mööda“. Mõne aasta eest tuli juure: joovad palju liikvat. Ja üleüldine raam: on inimesed, kelle kulul odavat nalja võib heita. Ainult üks ja teine muinasluulekorjaja — eesrinnas Dr. J. Hurt — olivad selle kolga elu ligemalt tundma õppinud ja nende otsus Petseri eestlaste üle läks üleüldistest arvamistest märksa lahku.

Ülemal nimetatud „nalja“ — kui kõigesugu maota toorusi ja labasusi nii tahab nimetada — hakati meile umbes aastakümne eest n. n.

„kontsertides“ ja koguni kirjandusesgi kaela kallama. Praegu näikse sellele isesohki kirjanduselisele tegevusele õnneks nagu vaheaega tulnud olema. Selle eest on midagi paremat tärkamas.

Suure vabastusevoolu laineid ulatas ka Petseri maile. Hakati nagu silmi hõõruma; tunti, et isa-isade viisi edasi elada võimata on, kui surra ei taheta. Kirik oli rahvale tumm olnud, kool võõras. Aeg, kus nii mõndagi anti, et „aga rahu maal oleks“, tõi ka siin nagu muutuse algust. Tõsis koguni seltsigi elule, pandi raamatukogule põhi jne.

Loomulikult oodati arusaamist, loodeti abi neilt, kellel selleks esimene õigus ja kohus — Eesti eestlastelt. Selleks pidivad võõraks jäänud vennad enne jälle tuttavaks saama. Tuttavaks tegemiseks ilmusgi päevalehes „Elus“ Petseri eestlaste elust rida kirjeldusi, mis pärast ka äratrükkis välja anti. Nende kirjutaja on Tailovo preester K. Usstav, mees kes Petseri eestlaste parematele püüdmistele hingeks on. Kirjeldus annab meile sooja südamega kirjutatud ülevaate Petseri eestlaste ajaloo, vaimlise elu heade ja pahade külgede jne. üle. Lühikene ta on, aga vistist on ta sisu pea kõigile eestlastele uudiseks.

Lootuse järel oli see üks esimestest pääsukestest, kes sellele meie rahvaosale kevadet kuulutab, mis ajaloolistel oludel tarbekohaselt ei ole jaksanud edeneda, aga eneses küllalt arendamisevääriksi omadusi peidab. Juba kuulemegi, et teine töö valmimas on, sellesama sihiline, kui „Pihkva eestlased“, aga laialdasem. Ja „Petseri Postimees“ — vastutav toimetaja A. Jürgenstein — tahab pea teele astuda ning Petseri eestlastele umbes selleksamaks olla, mis meile poolesaja aasta eest „Pärnu Postimees“. Igatahes leiduks tema paunas ka ruumi sellele vaimlisele külaleivale, mida need petserlastele peaksivad valmistama, kelle põllud varem hakkasivad tahe nema.

Oskar Kallas.

Rootsi keele õpetus. Tegelik abinõu Rootsi-keelt ruttu mõistma ja kõnelema õppida. Hind 1 rubla. J. Ploompuu kirjastus, Tallinnas 1908.

Ma olin kaunis petetud, kui raamatut lahti tehes midagi muud sellest ei leidnud, kui lauseid ja jälle lauseid, ilma mingisuguste seletusteta keele kohta. Sarnaseid raamatuid on ju teiste keelte õppimiseks ilmunud küll (on mul eneselgi üks Soome- ja teine Rootsi-keelne olnud), kuid kasu niisugustest palju ei ole. Palju võib siis inimene umbkotti võõrakeelseid lauseid pähä õppida, ehk, kuigi ta seda võib — kaua need siis peas seisavad. Kui meie midagi ära seletada ei või, siis on see melle arusaamata ja arusaamata pähä õppida?! Noh! — Ja et paljud laused arusaamataks jäävad, sest et nad mitte otsekohe ümberpandud ei ole (tõsi on, et igakord ühest keelest teisi mitte võimalik ei ole sõnasõnalt ümber panna, aga väike sõnastik peatüki algul ei oleks kellegile kahjuks), ehk jälle võib neid raamatus tähendatud väljarääkimise järele nii võrra valesti välja ütelda, et rootslane neist aru ei saa, selle kohta toon allpool paar näitust.

Raamatu väljaandja ütleb oma eeskõnes, et raamat iseäranis kasulik nendele olla, kes keelt natukene juba tunnevad, aga palju on meie juures neid-sinatseid? Ja kui on, siis ma ei usu, et nad oma teadmist selle raamatuga palju täiendada võivad — see on selleks liig pealiskaudne. Oleks tarvis ometi keele iseäraldusi peajootes seletada ja siis näitusi tuua, muidu ei saa õppija aru, miks käsi kord „h a n d“ ja teinekord „h a n d e n“ on, ehk „l j u s“ — valgus ja „l j u s e t“ ka valgus on j. v. m.

„Peale selle on tähele panna, et selle raamatu abil keele õppimiseks mingisugust grammatikaga vaevlemist ei ole, vaid tulevad aga niisugused sõnad ja laused otsida, mida milgil juhtumisel vaja on.“ — Tõsi. Kas ei ole aga ka uupi pähä õppimisega vaeva! Ja kas see ka pole vaev, et ikka tarvilisel juhtumisel seda raamatut taskus peab kandma ja rootslasega kokkupuutudes sealt seest abi otsima, sest ma olen kindel, et need laused kuigi kaua peas ei seisa ja et mõned sõnad nii valesti välja rääkima võib õppida, et meist lihtsalt aru ei saada! Ka on seal peaaegu kõik lühendused tähendamata jäetud, kuna rootslased neid hirmus palju tarvitavad ja üks õppija, kellele see teadmata, siis oma korda jälle rootslasest aru ei saa.

Ei oleks ju tarvitanud tervet pikka rootsikeele grammatikat meile ette tuua, kuid oleks võinud ometi iga peatüki alguses vähe seletusi olla ja tükis ettetulevad uued sõnad oma algkujus ilmuda. Ma usun, see oleks loomulik tee olnud.

Siis väljarääkimine on nii mõneski kohas, kui nii ütelda tohib — tõnts. Oleks pidanud enam keele peensuste peale rõhku panema. See ei ole kellegi troost, nagu eessõna lõpus seisab, et „ka puudulise väljaütlemisega rootslasele ennast arusaadavaks võib teha ja selle käsiraamatu abil eesmärgile jõuda.“ Kui aga vale väljarääkimine kord kellelgi käes on, siis on sellel raske õiget omale pärast omandada. Vale mõistet keele kohta aitab sarnane mitteotsekohene lause ümberpanek, nagu lhk. 11 eestikeeles: „Kuidas äri läheb?“ seesama rootsikeeles: „Huru gå affärerna?“ Esi- meses — ainsus, teises — paljus. Kust aga seda algaja teab!

Siis ei ole raamatus trükivigadest puudus, ehk nad küll nii eksitavad just pole.

Väljarääkimise üle tahaksin ma veel paar sõna ütelda. Kõige rohkem rootslase kõrva haavavaks võib „u“ väljaütlemine minna. Raamatu seletuses on küll üteldud, et ta sügavam meie „u-st“ on, kuid kas see selge on? Ja siis ei ole seda vahet edespidi kuidagi ära tähendatud. nii et „god“ — hea ja „Gud“ — Jumal selle raamatu järele ühtemoodi välja rääkida tulevad. Ehk sõna „bordduk“ — laudlina? O ja u vahel on vaks vahet seda Rootsi „u-d“ on küll raske ära seletada, see on meie „u“ ja „ü“ vahel heljuv häälik, natukene Inglise „u“ sugulane. Sellepärast võib sõnad, nagu: „ljus“ — valgus, „hus“ — maja, „sjuk“ — haige, „sju“ — seitse, „sur“ — hapu j. t. halvasti välja rääkima õppida. On õigem „u-d“ nendes enam „ü“ moodi välja ütelda. Siis ei ole ka „sk, skj, stj, sj“ mitte päris ühesuguse kõlaga, nagu seda raamatus on tähendatud. „Sjuksköterska“ —

haigehoidja on schuukschöoterska, „stjärnfal“ — tähesadu on stchäärnfal, „skjorta“ — särk on schuurta, „sjön“ — meri on schön. Igaihes nendes sõnades on susisev sch — hää! pehmem ja sõnas „stjärnfal“ hoopis vale, — õigem oleks juba „schäärnfal (r häästi pehme). Tj, raamatus tähendatud tsch, võiks tschj olla, nii siis „tjugu“ sõnas — 20 enam Rootsi kõlaga.

Mõnedes kokkupandud sõnades oleks kergituseks ühendusmärgi tarvitada võinud, nagu „godtköpsupplagan — odav väljaanne (lehek. 113) seisab gottschöpsuplaagan; kui sõna juuresid ei tunne, võib väga hästi „gottschöpsuplaagan“ ütelda, õige aga on „got-tschöpsuplaagan.“ Siis sõnades „billigt, roligt“ (odav, lõbus) oleks g võinud peaaegu tähendamata jääda, harilikult üteldakse ikka „ruuli't, billi't“. Mõned lühendused tähendan siia, mis peaaegu igapäevases kõnes alatiselt tarvitatakse ja mis raamatus täitsa puuduvad; nii: litet — liitte (vähe); det har — de haa (sel on); med — mee (—ga); jag skall — jaa ska (mina saan); i dag — i daa (täna); mig, dig, sig — mei, dei, sei (mind, sind, ennast); mycket — mükke (palju); huru — hur (kuidas); hvad är det — vaa e de? (mis see on?); och — oo (ja); vor god — vaar guu (olge head) j. t.

Ma olen vist pikale läinud oma seletustega, — olgu sellest. Lühidalt siis — see rootsikeele õperaamat pole küll selle keele äraõppimiseks minu arvates kohane: seal puudub põhi, mille peale toetada. Nii, ainult mõned laused pähä õppida, kellele see ehk lõbu teeb, noh, seda saab, — küll aga mitte sügavamalt keele enesega tutvaks.

J. Suits.

Uued raamatud 1909.

Veebrnari kuus ilmunud:

Herrad seltsimehed riigimoonakateks. Tallinnas, 1908. V. Ehrenpreis. 8° (15×21) 30 lhk. Piltidega. H. 19 k. R. 3 l. 1000 eks.

Mänd mets, Jakob. Ema. Kurbmäng 4. vaatuses. Tallinnas, 1908. „Teaduse“ kirjastus. M. Schifferi trükk. 16° (12×19). 80 lhk. R. 4 l. 1500 eks.

Õunapuu, A. Uued Soome-Rootsi laulumängud juhatustega. Viljandis, 1908. H. Leokese kirjastus. M. Schifferi trükk (Tallinnas). 16° (13×18). 40 lhk. R. 3 l. 1000 eks.

Pärn, G. „Biibililugu ja Luteruse veikene katekismus“. Tallinnas, 1908. A. Buschi kirjastus. J. ja A. Paalmanni trükk. 8° (14×22). 159+4 lhk. Piltidega. R. 13 l. 5000 eks.

Ploompuu, J. Jõulu-leht. Tallinnas, 1908. V. Ehrenpreisi trükk. 8° (21×30). 32 lhk. H. 20 k. R. 8 l. 3000 eks.

Ploompuu, J. Väike Laste-ilm. Tallinnas, 1908. 2. trükk. M. Antje trükk. 8° (14×20). 48 lhk. Piltidega. H. 20 kop. R. 5 l. 5000 eks. (Järgneb).